

Діденко К. В.,

*Харківський національний університет будівництва та архітектури
(вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна, e-mail: yekaterina.didenko@gmail.com)*

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО У ХАРКОВІ У 1920-30-х рр.

Розглядається житлове будівництво в Харкові, столиці УРСР, в період підйому будівельної активності. Житлові комплекси к. 1920-х — сер. 1930-х рр. розглянуто у контексті соціальної політики даного періоду. Проаналізовано розміщення житла різних категорій на території міста, функціонально-планувальні та композиційні рішення, залучено великий обсяг знову виявлених архівних матеріалів, наведено оригінальні креслення проектів.

Ключові слова: житлове будівництво, житлові комплекси, столичний Харків, соціальне розшарування, професійні поділи, галузеві поділи.

Вступ

Актуальність. Житлове будівництво в столичному Харкові становить значний історико-теоретичний інтерес в контексті переоцінки соціальної природи радянського архітектурного модернізму. Вивчення диктується насущними завданнями вироблення архітектурно-містобудівної політики щодо історичної забудови даного періоду як центральної частини міста так і індустріальних селищ даного періоду. Житлові комплекси к. 1920-х — поч. 1930-х рр. — важливі свідчення процесів формування модерністської методології масового житлового будівництва, зокрема, соціальних розшарувань відповідно до галузевих й ієрархічних поділів адміністративно-командної системи, що складалася у ті роки.

Постановка проблеми. Модерністська архітектура України та, зокрема, найцікавіші пам'ятки цієї епохи, які зведено у столичному Харкові, за радянських часів не отримали достатнього висвітлення у вітчизняній архітектурній науці і майже невідомі європейським дослідникам. Це стосується навіть таких найбільших в світі об'єктів раннього модернізму, як будівлі Держпрому, Будинку проектів, Харківського поштамту, і тим більше — житлових комплексів першої столиці України. У практичному плані, в ході нового будівництва в історичному ареалі Харкова і в віддалених від центру районах масової забудови аналізованого періоду та при реконструкції житлового фонду 1920-30-х рр. приділяється

недостатньо уваги виявленню архітектурної, історичної та соціально-культурної цінності цієї забудови. Це може призводити і призводить до втрати ідентичності пам'яток і до важко поправних помилок у проектуванні.

Завдання публікації. Простежується, як ієрархічне розшарування суспільства в адміністративно-командній системі відбилося на локалізації та архітектурі житлових об'єктів і комплексів. Аналізуються архітектурно-планувальні рішення, спираючись на оригінальні проектні креслення, фотофіксацію пам'яток; використано також матеріали інтерв'ю проведених зі старожилами. Важливим моментом для аналізу є розташування комплексів в структурі міста як індикатора професійного та соціального статусу мешканців.

Матеріали і методи дослідження. У роботі використано комплексний метод структурно-типологічного та порівняльного аналізу сфери житлового будівництва 1920-1930-х рр., які спираються на виявлення та упорядкування фактичного матеріалу. У ході роботи систематизовано і використано значний обсяг історико-теоретичних і краєзнавчих публікацій, проектних та ілюстративних матеріалів, періодики, оригінальних документів з архівних фондів Харкова, із зібрань краєзнавчих музеїв і приватних колекцій.

Результати дослідження. Харків був столицею УРСР з 1917 по 1934 рр. [23].

Особливо цікавим і яскравим етапом в архітектурному житті столичного Харкова став час з 1927 по 1934 рр., коли відбувся різкий підйом будівельної активності, пов'язаний з масштабними роботами по формуванню урядового центру. Паралельно зростали обсяги житлового будівництва. Ці роки дали цілу низку яскравих проектних рішень, які втілили характерні тенденції розвитку архітектури цього періоду. Генплан «соціалістичної реконструкції» Харкова (1931-1932 рр.) заклав напрямки розвитку міста на десятиліття вперед.

У кінці 1920-х рр. зростає значення Харкова як адміністративного та народно-господарчого центру, що веде до значного збільшення кількості населення. З 285 тис. осіб у 1920 р. кількість населення до 1927 р. зростає до 423 тис.; відповідно з'являється гостра необхідність забезпечення населення міста житлом. Відповідно до «Резолюції по доповіді уряду на XI окружному з'їзді рад Харківщини»[21] (1927 р.), де йдеться про необхідність зосередити всі відрахування установ і підприємств окружного масштабу в окружному фонді житлового будівництва, з 1927 року починається період активного будівництва, протягом якого стрімко зростає число житлово-будівельних кооперативів (ЖБК) – з 15 у 1925 р. до 115 у 1927 р. За один тільки 1928 рік ЖБК було зведено 76 будинків загальною площею 30 292 тис. м².

Харківські житлові комплекси к. 1920-х — 30-х рр. являють собою вдалий матеріал для аналізу соціальної природи періоду. Незважаючи на проголошуваний егалітаризм соціальної політики, громадська структура, що формується, швидко розширювалася відповідно до ієрархічних сходинок адміністративно-командної системи. Це розширення було чи не більш жорстким, ніж становий розподіл у дореволюційній Росії. Архітектура житла дає про це досить чітке уявлення. Якість архітектурних рішень, відмінності в рівні комфорту, нарешті, розташування житлових будинків і комплексів на території міста стають, як правило, ясним індикатором того, для якої соціальної та професійної групи це житло було призначене.

Нове житлове будівництво диференціювалося відповідно до соціального статусу, з професійними та галузевими підрозділами. Зведення об'єктів урядового центру – будівель Центрального комітету КП(б)У, комплексів Будинку державної промисловості (Держпрому), Будинки проектних організацій, Будинки промислової кооперації супроводжувалося будівництвом спеціалізованих житлових об'єктів, переважно в межах центральної частини міста[15]. Характерні назви житлових комплексів в новому житловому районі, збудованому за комплексом Держпрому уздовж проспекту Правди: «Дом специалистов» (пр. Правди 7, арх. Л. С. Леміш, 1934-1936 рр.), «Красный промышленник» (пр. Правди 5, арх. С. М. Кравець, 1930 г.), «Красный Химик» (вул. Чичибабіна 4, до цього - вул. А. Барбюса 6, арх. Ю.В.Ігнатовскій, кінець 1920-х рр.)[25], «Табачник-Книжник» (пр. Правди 1, арх. П. І. Фролов, 1931 г.). Окремі житлові будівлі були побудовані для членів ЦК КП(б)У і для президії (політбюро) ЦК (вул. Красіна 5), для членів Раднаркому – радянського уряду України («Коммунар», вул. Гіршмана, 17, арх. А. В. Лінецький та В. І. Богомолів, 1929-1930 рр.) і для працівників урядового апарату (вул. Пушкінська 54, арх. Г. А. Яновицький, 1931 г.); для членів Спілки письменників України – будинок «Слово» (вул. Культури 9, арх. М. І. Дашкевич, 1928 г.), для працівників Нацбанку – будинок «Красный Банковец» (вул. Артема 6, арх. В. А. Естеровіч, 1928 г.), для старих членів партії та інші.

Будинки для комуністичної еліти, як правило, було обладнано електричними ліфтами; в кожній квартирі були кухня, санвузол і ванна кімната, а в деяких, наприклад, в «Доме специалистов», були кімнати для прислуги. Квартири, як правило, були трьох-п'ятикімнатні. Ліфти були не тільки у семиповерхових вежах «Красного промышленника», «Коммунара» і в семиповерховому «Доме специалистов», але і у чотириповерховому будинку для членів Президії ЦК (вул. Красіна, 5). У під'їздах будинку на вул. Красіна були влаштовані

сходи чорного ходу і чисто радянське додавання: пости міліцейської охорони замість консьержок, що збереглися донині.

Зростання потужностей харківської індустрії, перш за все розвиток Харківського електромеханічного заводу (ХЕМЗ), спорудження машинобудівних гігантів Харківського тракторного заводу (ХТЗ), заводу «Серп і Молот» і багатьох інших, вимагали будівництва у столиці України великих обсягів житла для робітників. Житлові комплекси для них були наближені до місць роботи, тобто розташовані поза межами центральної частини міста і мали більш скромні техніко-економічні характеристики.

Наприклад, у п'ятиповерхових будинках житлового комплексу для працівників ХЕМЗ (Московський пр. 191-193), побудованому ЖБК «Красный луч», не було ліфтів, квартири були, в основному, двокімнатні і мали меншу площу у порівнянні з житловими комплексами Нагірного району. У будинках житлового комбінату «Новий Харків» (селище ХТЗ або соцгород ХТЗ) навіть не в усіх квартирах були кухні, так як на території комплексу передбачалося створення мережі культурно-побутового обслуговування, в т.ч. фабрики-кухні, що мала компенсувати недолік зручностей в квартирах.

Житлові будинки для комуністичної еліти

1. Житловий будинок «Коммунар» на вул. Гіршмана 17 (рис. 1) був побудований для членів Раднаркому — уряду УРСР (арх. А. В. Лінецький та В. І. Богомолов). Розробка і реалізація проекту здійснювалася у 1929-1932 рр. товариством «Укрпайстрой» на кошти ЖБК «Коммунар». У плані будинок має форму підкови; в ньому 10 під'їздів та 50 трьох- і чотирикімнатних квартир. Семиповерхові вежі фланкують напівкруглий парадний двір, в який виходять вісім під'їздів п'ятиповерхової частини будинку (рис. 2). У семиповерховій частині будинку є ліфти (перший, другий, дев'ятий і десятий під'їзди).

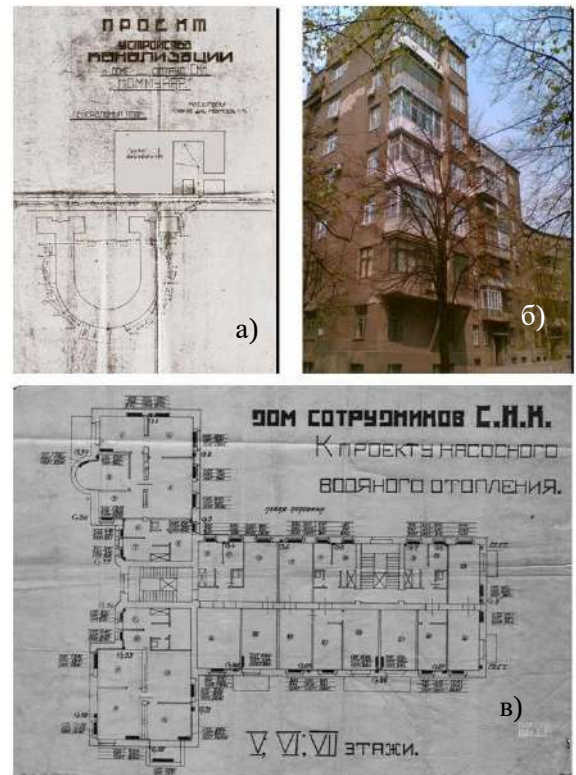

Рис. 1. Будинок «Коммунар»: а) генеральний план (оригінальне креслення); б) фотофіксація семиповерхової частини лівого крила; в) типовий план п'ятого - сьомого поверхів лівого крила (оригінальне креслення).

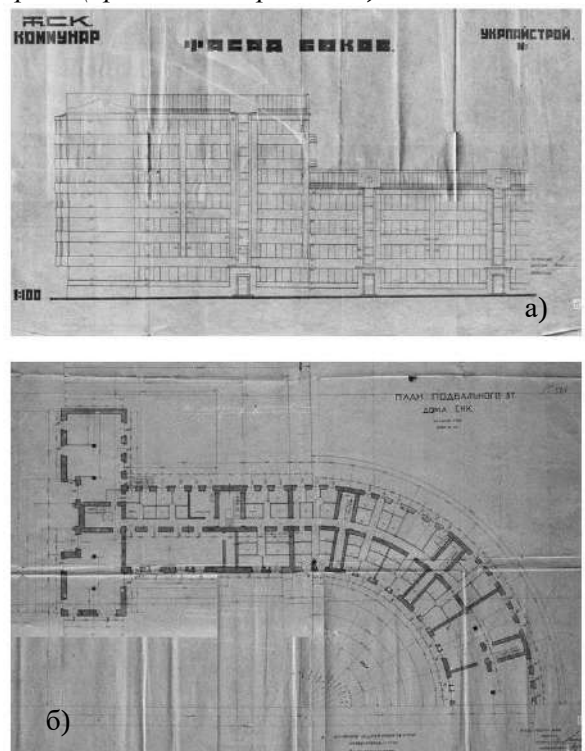

Рис. 2. Будинок «Коммунар»: а) боковий фасад (оригінальне креслення); б) план підвального поверху (оригінальне креслення).

У п'ятиповерхової частини будівлі знаходяться тільки трикімнатні квартири, а в семиповерховій — в основному чотирикімнатні (рис. 3). У першому і десятому під'їздах по три квартири на поверсі, одна з них трикімнатна. Площа трикімнатної квартири в «Коммунаре» становить 70-75 м² (це характеристики одного з проектних варіантів трикімнатної квартири: кухня - 7.75 м², санвузол і ванна - 3.31 м², кімната-вітальня - 24 м², кімната площею 10.34 м² та кімната площею 18 м², передпокій - 3.91 м²), чотирикімнатної — близько 120 м². У цокольному поверсі проектом передбачені котельня і вугільна, в правому крилі будинку — пральня; в підвальному поверсі знаходилося приміщення для швейцарів.

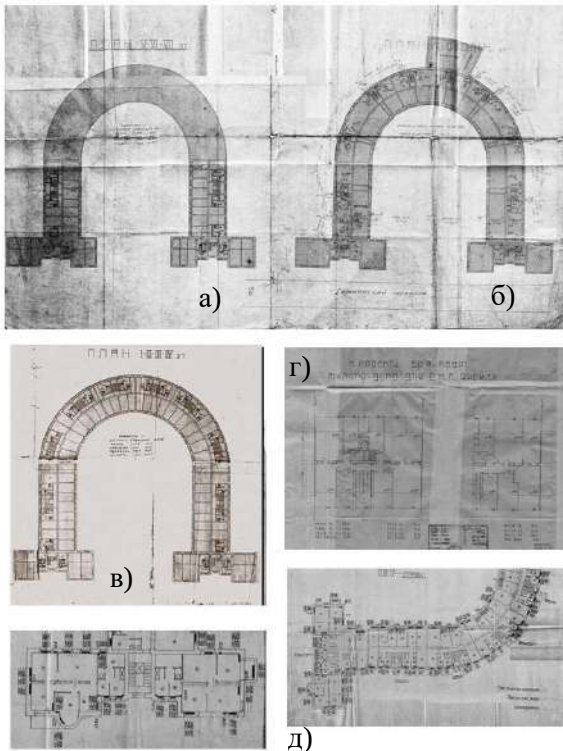

Рис. 3/ Будинок «Коммунар» (оригінальні креслення): а) плани п'ятого, шостого та сьомого поверхів, цокольного поверху; б) план першого, другого, третього, четвертого поверхів; в) проектні пропозиції квартир (осередків); г) плани чотирьохкімнатних квартир правого крила; д) план другого, третього та четвертого поверхів (праве крило).

2. На колишніх університетських землях за комплексом пл. Держинського було закладено великий комфортабельний житловий район, будинки якого було призна-

чено, гол. обр., для працівників Держпрому, Будинку проектів та Будинку Кооперативу.

Конкурс на проект житлових будинків на колишніх університетських землях було оголошено Харківським Губгороткомхозом в 1925 р. За умовами конкурсу в одному з кварталів мав вирости будинок-комуна на 200 чоловік, а два інших планувалося відвести під будинки з сімейними квартирами [29].

Пізніше два квартали, що було відведено під сімейні квартири, зайняв будинок «Красный книжник» [4] («Радянський книгарь», «Табачник-книгарь») на пр. Правди, 1, а на першому кварталі розташували сквер. Будівництво будівлі велося в 1927-1931 рр.

Закладка будинку «Радянський Книгарь» за проектом архітектора П. І. Фролова відбулася 6 серпня 1927 року. З 1927 по 1928 рр. будівля будинку велося «Гороткомхозом», в липні 1928 р. будівництво було передано «Укрпайбуду». «Будівля зводилася Всеукраїнським Акціонерним Будівельним Товариством «Укрпайбуд» за проектом Кооперативного Т-ва «Радянський Книгарь», затвердженим Окрінжем. Всі детальні робочі креслення, як-то: вікон, дверей, сходових ґрат і т.д., а також і проекти опалення та каналізації передавалося готовими «Укрпайбуду» Об'єднаним Житловим Будівельним Кооперативним Т-ом «Табачник-Книгарь» [4].

У плані будинок нагадує велику друковану букву Е. Через конфігурації ділянки бічні фасади будинку «Радянський Книгарь» по відношенню до головного розташовані під кутами 90° і 103°. У будинку 109 квартир; в кожному з п'яти під'їздів є ліфт. У чотирьох з п'яти під'їздів є чорні виходи у двір. У першому, третьому і п'ятому під'їздах секції, що виходять у двір, зрушені щодо основного обсягу на половину поверху, за рахунок чого вони вийшли шестиповерховий.

Площі трьох-і чотирикімнатних квартир становлять від 70 до 110 м², висота поверху в чистоті 3,5 м. У кожній квартирі є кухня і санвузол, вікна яких, як правило,

виходять у двір, за винятком кутових трикімнатних квартир у другому і четвертому під'їздах, де вікна служб виведені на бічні фасади. Перекриття у будинку «Радянський Книгарь» залізобетонні і дерев'яні [26], з чергуванням через поверх. Це, швидше за все, було пов'язано з бажанням здешевити будівництво.

Житловий комплекс «Красный промышленник» (далі «Червоний промисловець») на пр. Правди 5, призначений для працівників Держпрому, було побудовано в 1930 г. (арх. С. М. Кравець, один із спів-авторів С. С. Серафимова в спорудженні будівлі Держпрому). Організацію та виконання робіт з будівництва будівлі вів Укрпайбуд за договором з Державним Пайовим Товариством «Украинский Красный Промышленник» від 31 травня 1929 р. [6]

«Червоний промисловець» складається з двох будівель, розділених в'їздами в величезний внутрішній двір-парк; фасади одного з них виходять на пр. Правди, вул. А. Барбюса і Р. Роллана, іншого – на вул. Р. Роллана і Б. Чичибабіна. Комплекс має різну поверховість: секції, розташовані по кутах кварталу, семиповерхові, інші, що виходять на пр. Правди і вул. Б. Чичибабіна – п'ятиповерхові. У під'їздах семиповерхових секцій є ліфти.

Квартири в комплексі «Червоний промисловець» трьох-п'ятикімнатні, з кухнею і одним санвузлом. Площі кімнат – від 15 до 20 м². У будинку всього 292 квартири, по дві-три на сходовій клітці. В середині каре, утвореного двома будівлями «Червоного промисловця» і восьми-під'їзним будинком «Красный химик» («Червоний хімік») (вул. А. Барбюса 6), розташований величезний двір-парк, в який виходять чорні виходи 17-ти сходових клітин. У семиповерхових вежах «Червоного промисловця», що знаходяться на кутах каре, на поверхах були влаштовані великі, добре освітлені, теплі взимку і прохолодні влітку холи.

«Дом специалистов» (далі «Будинок фахівців») на пр. Правди 7 був зведений в 1934-1936 рр., арх. Л. С. Лемиш. Цей житловий комплекс будувався для працівників Будинків Проектів і Кооперації.

Комплекс «Будинок фахівців», так само як «Червоний промисловець», займає величезний квартал, але його задум істотно більш сучасніше. Будинок має 26 під'їздів і складається з чотирьох окремих корпусів. Будинки комплексу виходять фасадами на проспекти Правди і Леніна, вулиці Б. Чичибабіна і Р. Роллана. У плані будинок виглядає як дві літери П, повернені підставами одна до іншої, між якими паралельно один одному розташовані два лінійні корпуси. Будинки комплексу мають висоту від п'яти до семи поверхів. У під'їздах встановлено ліфти. На освітлену природним світлом сходову клітку, як правило, виходять дві квартири, кожна з наскрізним провітрюванням, з ванною і санвузлом, що інсольюються. У будинку всього 291 квартира по чотири-п'ять кімнат в кожній, причому в п'ятикімнатній квартирі передбачена кімната для прислуги.

3. Житловий будинок «Слово» було побудовано для Спілки письменників на вул. Культури 9 за проектом архітектора М. І. Дашкевича. Розробка і реалізація проекту здійснювалися в 1927-1930 рр. ін-том «Укргражданстрой» на кошти літераторів, членів житлового кооперативу «Слово».

Будинок «Слово» в архітектурі цього періоду займає особливе місце. Його також можна віднести до будинків для «комуністичної еліти», але особливий контингент мешканців і те, що він був побудований на кошти літераторів, роблять будівлю унікальною. Хоча будинок називався «будинком для літераторів», в ньому, поряд з письменниками і поетами, проживали також представники інших творчих професій (художники, скульптори та ін.). [11]

Житлові будинки для працівників фабрик і заводів.

1. Житловий комплекс «Красный луч» (далі «Червоний промінь») для працівників ХЕМЗ був побудований на Московському пр. за проектом арх. Г. Г. Вегмана в 1929-1930 рр. (рис. 4). За деякими відомостями в комплексі передбачалася розвинена мережа культурно-побутового обслуговування [1], але на сьогоднішній день цьому не знайдено документального підтвердження.

Рис. 4. Житловий комплекс «Красный Луч»: а) генплан (топогеодезична зйомка); б) відновлена після руйнування частина житлового будинку по пр. Московському 191 (фотофіксація) та п'ятиповерхові секції того ж будинка.

«Червоний промінь» – це один із прикладів конструктивістській архітектури житла. Висота житлового комплексу чотири-п'ять поверхів, поверх (в чистоті) близько 2.6 м [1], ліфти не передбачені. Будинки комплексу мають лаконічно вирішені фасади, невеликі квартири з ущільненим плануванням (наприклад, з входом в ванну через кухню). У під'їздах на кожному поверсі розташовані дві-три квартири (кімнати площею від 10 до 15 м²), в кожній квартирі є санвузол і кухня. Це були одні з перших малометражних квартир.

У будинку по Московському пр. 191 кілька секцій, Т-образні в плані, складаються з двох частин, зсунутих одна щодо одної на половину поверху по вертикалі. Це дало можливість винести одну з частин секції в окремий обсяг і зробити її п'ятиповерховою (рис. 4), що призвело до збільшення кількості квартир в будинку. Вікна п'ятиповерхових обсягів виходять у двір; вікна вітальні та спальні чотириповерхової частини дивляться на провулок Бетховена або Московський проспект, а вікна кухонь, ванних і санвузлів в середину кварталу.

Будівля на Московському пр. 191, постраждала під час Великої Вітчизняної Війни. На дворових фасадах залишилися сліди куль і снарядів, а п'ятий поверх одного з під'їздів було частково зруйновано і пізніше відновлено. На фасаді чітко проглядається межа «рідної» стіни і відновленої після руйнування (рис.4).

2. «Соцгород ХТЗ» або містечко-супутник «Новый Харьков» (далі «Новий Харків») – це ще один приклад житла для працівників заводів. Селище Харківського тракторного заводу був побудований в 1930-1932 рр. на місці колишнього села Лосево. Проектування «Соцгорода ХТЗ» здійснювалося проектним бюро НКВД за проектом групи молодих архітекторів під керівництвом професора П.Ф. Альошина.

У «Новому Харкові» частково втілювалися ідеї того часу, а саме, концепція житлового комбінату або іншими словами соціміста. У селищі була реалізована ідея місталінії. Житлова забудова мала комплексний характер і враховувалася потреба жителів в об'єктах соціально-побутового обслуговування.

«Новий Харків» замислювався як містечко супутник на 100-120 тис. жителів, який міг би існувати відокремлено від Харкова. З 97 реалізованих об'єктів частина будівель була зруйнована. Збереглися планувальна структура та будівлі в стилі конструктивізму (житлові будинки і гуртожитки; будівлі дитячих садків, клубів-столових).

За проектом на кварталах нового житлового масиву «в рядок» розташовувалися чотириповерхові секційні житлові будинки квартирної типу. Близько них розміщувалися двоповерхові будівлі дитячих садків, які спочатку передбачалося зв'язати з житловими будинками теплими переходами (здійснено не було). Поблизу були розташовані також будівлі шкіл, клубів-столових, поліклінік, лазні-пральні та кінотеатру.

На ділянці обмеженій вул. Миру, вул. Другої П'ятирічки, проспектом Фрунзе і провулком Миру розташовуються вісім семиповерхових гуртожитків, 28 чотириповерхових житлових будинків по чотири або шість під'їздів і два чотирьох-п'ятиповерхових великих житлових будинки, а також

об'єкти соціально-культурно-побутового обслуговування.

У структурі селища ХТЗ закладена чітка ієрархія, узгоджується з соціальним статусом мешканців. У центрі — «елітні» житлові будинки для ІТП ХТЗ, ближче до периферії селища — житлові будинки для робітників. Ступінь комфорту, архітектурне рішення житлових будинків, їх розташування в системі селища диференційовані відповідно до статусу майбутніх мешканців.

Так, незважаючи на те, що будівлі гуртожитків семиповерхові, ліфтів в них не передбачено. Ці житлові будинки — коридорного типу. Сходовий марш веде на поверхи, де по обидва боки довгого коридору розташовуються кімнати, без зручностей і кухні. На кожному поверсі є одна-дві кухні і один-два блоку з санвузлами і душами.

Чотириповерхові житлові будинки мають більш високу ступінь комфорту, ніж гуртожитки. У будинках по чотири і шість під'їздів, в кожному під'їзді на поверсі по чотири квартири (двох і трикімнатні), з санвузлами і ванними, але без кухонь. Висота поверху в світлі в цих будинках 2.7 м (а від підлоги до підлоги наступного поверху — 3 м). Чотириповерхові будинки відрізняються за ступенем комфорту: квартири мають різну площу (рис. 5). У будинках, розташованих по вул. Другої П'ятирічки 3, 5, 7 (31,33,35) і вул. Миру 4, 6, 8 (32,34,36) площа квартир більше, ніж в будинках по вул. Другої П'ятирічки 9, 11, 15, 17 (21, 23,27, 29) і вул. Миру 10, 12, 16, 18 (22,24,28,30). Проектом передбачалося поєднати ці чотириповерхові житлові будівлі з будівлями дитсадків теплими переходами (як згадувалося вище, це втілено не було). На задніх фасадах чотириповерхових житлових будинків, розташованих поруч з будівлями дитсадків (наприклад, будинок на вул. Миру 8) можна розглянути характерні поглиблення, де перехід повинен був приєднуватися до будівлі (рис.5).

У центрі району розташовані два великих житлових будинки: житловий будинок по вул. Миру 20 (рис.5) і будинок по вул. Другої п'ятирічки 19. Обидва будинки були закладені в проекті, але будівництво по вул. Другої п'ятирічки відбувалося вже

після війни, в триумфальному стилі цього часу.

Житловий будинок (вул. Миру 20) побудований в 1930-1933 рр. складається з чотирьох-і п'ятиповерхових секцій. У ньому 38 під'їздів і 288 квартир. Квартири в будинку двох-, трьох- і чотирикімнатні, з повноцінними кухнями і санвузлами. Площа двокімнатних квартир близько 60 м², площа трикімнатних близько 80 м². Висота стель в світлі близько трьох метрів. Ці характеристики і представницький вигляд будівлі вказують на те, що мешканці цього будинку, мали більш високий статус, ніж мешканці інших будинків селища (цей будинок будувався для інженерно-технічних працівників ХТЗ). На деяких вулицях селища донині збереглося кам'яне мощення (рис. 6): наприклад, біля будівлі гуртожитку на вул. Другої п'ятирічки 13, біля будинку по вул. Миру 2 і 20.

а)

б)

в)

Рис. 5. Соцгород ХТЗ: а) Житловий будинок, вул. Миру, 20 (фото); б) житловий будинок, вул. Миру 8 (фото); в) схема генплану з нумерацією будинків.

Рис. 6. Соцгород ХТЗ (фотофіксація): а) фрагмент фасада гуртожитку по вул. 2-го п'ятиріччя 1; б) коридор гуртожитку по вул. 2-го п'ятиріччя 1; в) кут гуртожитка по вул. 2-го п'ятиріччя 13; г) фрагмент кам'яної мостової, що збереглася, між гуртожитками (вул. 2-го п'ятиріччя 13 та вул. Мира 12).

Висновки. Столичний період (1917-1934) дав потужний імпульс розвитку Харкова. Час найбільш активного будівництва, в тому числі житлового, прийшовся на 1927-1934 рр. На противагу декларованим егалітаристським принципам, фактично житлова забудова цього періоду диференціювалась відповідно до професійних та галузевих підрозділів, від яких залежав соціальний статус мешканців. Архітектура житлових комплексів, ступінь комфорту, розташування на території міста (розташування в соціально маркованих зонах центрального району або віддаленість від центру міста) є точними індикаторами статусу мешканців в новій суспільній структурі.

Будівництво житлових комплексів для комуністичної еліти велося в центральній частині міста (або соцміста-супутника). Архітектура цих будинків відображала високий соціальний статус контингенту мешканців. У цих будинках трьох-пятикімна-

тні квартири з просторими кухнями, зручними ванними і санвузлами; будинки оснащувалися електричними ліфтами, в деяких будинках були кімнати для прислуги.

Житлові комплекси (житлокомбінати) для робітників розташовувалися в безпосередній близькості від місця роботи, тобто за межами центральної частини міста і мали істотно скромніші техніко-економічні характеристики. Будинки не було забезпечено ліфтами, квартири були двох-трикімнатні, в деяких квартирах не було кухонь або ванних кімнат. Ієрархічна структура суспільства, своєрідна радянська «клановість» продовжували і надалі відображатися на архітектурних рішеннях житлових комплексів, як до Великої Вітчизняної Війни, так і після, аж до початку 1960-х рр.

Подяки: Автор висловлює вдячність своєму науковому керівнику проф. А.П. Буряку. за обговорення результатів та активне сприяння у написанні тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Б.А. Каменная летопись. История градостроительства и архитектура Харькова. (Путеводитель. Изд. 2-е, доп. и перераб.). – Х.; Прапор, 1978. – С. 29.
2. Брумфилд У., Рубл Б.. Три квадрата, Жилище в России: век XX, Архитектура и социальная история; Москва, 2002. – 192 с.
3. Вісті ВУЦВК. – 1926. – 4.07.
4. Государственный архив Харьковской области (ГАХО), Р-1777, оп. 2, д.94.
5. ГАХО, Р-1777, оп. 2, д.95.
6. ГАХО, Р-1777, оп.2, д.121.
7. ГАХО, Р-1777, оп.2, д.178.
8. ГАХО, Р-1777, оп.2, д.183.
9. ГАХО, Р-1777, оп.2, д.188.
10. ГАХО, Р-1777, оп.2, д.192.
11. Диденко Е.В. «Слово» - дом для литераторов» // Традиции и новации в высшем архитектурно-художественном образовании, Харьков: ХДАДМ, № 2/2012, С.85.
12. Качемцева Л.В. Земства и их роль в становлении архитектурно-строительного дела в Харьковской губернии в 1860-х-1910-х гг. // Научный вестник строительства. – 2010. - №4 (62).
13. Красовицкий Б.М. Столичный Харьков - город моей юности. - 2-е изд., испр. и доп. - Харьков: Фолио, 2004. - 111с.

14. Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харків. От крепости до столицы: Заметки о старом городе. – Харьков: Фолио, 2001. – 335 с.
15. Меерович М.Г. Наказание жилищем: жилищная политика в СССР как средство управления людьми (1917 – 1937 гг.) - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б.Н. Ельцина, 2008.
16. Соціаліст. Харківщина. – 1934.-23.06.
17. Смоленська С.О. Шляхи взаємодії світового та українського архітектурного авангарду//Науковий вісник будівництва. – 2016. - №1(83).
18. Тиц А.А., Шпара П.Е. Харків: архітектурно-історический очерк. – К.: Будівельник, 1983, 230 с., ил.
19. Харківський пролетар -1927. – 6 квітня
20. Харківський пролетар -1927. – 23 квітня
21. Харківський пролетар -1927. – 2 липня
22. Харків будус. – Х.: Вид.Харк.міськ. Ради, 1931.
23. Харків: Архитектура, памятники, новостройки: Путеводитель/2-е изд., испр. и доп. – Х.: Прапор, 1987. -151 с., ил.
24. Харків: крат. справ. КН. [А.П. Голиков, Г.К. Андреева, И.А. Алферов и др.]. – 2-е изд. Доп. – Х.: Прапор, 1978. – 334 с., ил.
25. Харків: нове про знайомі місця. Статті і сторінки краєзнавчого альбому // «Харків: «червоні» вдома», 6 Грудня 2011 року (посилання: <http://the-past.in.ua/?P=7849>).
26. ЦГАНТУ, 1-24-6.
27. ЦГАНТУ, 1-24-9
28. ЦГАНТУ, 1-27-7
29. ЦГАНТУ, ф. 2, оп.1, ед.хр. 93.

Диденко Е.В. СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И ЖИЛИЩНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ХАРЬКОВЕ В 1920-30-Х ГГ. Рассматривается жилищное строительство в Харькове, столице УССР, в период подъема строительной активности в 1927-1934 гг. Жилые комплексы к. 1920-х – сер. 1930-х гг. изучаются в контексте социальной политики данного периода. Проанализировано размещение различных категорий жилья на территории города. Проанализированы функционально-планировочные и композиционные решения, привлечен обширный вновь выявленный архивный материал, приведены оригинальные чертежи проектов.

Ключевые слова: жилищное строительство, жилищные комплексы, жилые дома для рабочих, социальный статус, профессиональные разделения, отраслевые разделения.

Didenko C. SOCIAL POLICY AND RESIDENTIAL DEVELOPMENT IN KHARKOV IN 1920-30. The Residential Development in Kharkov, the capital of the Ukrainian SSR, is considered during the construction activity rise in the 1927-1934. Residential complexes in the 1920s - 1930's. are considered in the social policy context of this period. The accommodation of various categories of Residential Development in the city, functional-planning and compositional solutions are analyzed. The extensive new archival material is attracted; original drawings of projects are presented.

Key words: residential development, residential structures, housing for workers, social status, professional divisions, industrial divisions.

DOI: 10.29295/2311-7257-2018-92-2-59-65

УДК 72.03+712

Дубіна Н. Г., Ладигіна І. В.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури
(вул. Сумська, 40, Харків, 61002, e-mail: natalia.dubina@gmail.com)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ ОБ'ЄКТІВ ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Сьогодні стає очевидним, що в умовах світової екологічної кризи і незворотності природних процесів необхідно прийняти екологію як нову ідеологію архітектурного, ландшафтного та містобудівного проектування. Переосмислення ролі природи в концепції сучасного міста і пошук нових науково обґрунтованих підходів до формування міського простору дозволили б постіндустріальним містам найбільш безболісно вписатися в екосистему планети. У даній статті розглядається європейський досвід проектування міського середовища з використанням принципово нових моделей взаємовідносин між містом і природою.

НАУКОВИЙ ВІСНИК БУДІВНИЦТВА, Т. 92, №2, 2018